

STAM

Gentse Gronden

Verleden, heden en toekomst van stedelijk landbouw-patrimonium

ICAG-seminarie
25 april 2023

Panoramisch zicht op Gent vanaf de Heernis (Heirnis), 1820-1823. Wynantz. *Archief Gent.*

ICAG-seminarie

25.04.2023

1. **Introductie**
2. Inhoudelijke toelichting
3. Uitwisseling
4. Contact

Achtergrond

- Hans: Doctoraatsonderzoek Stedenbouw (UGent-ILVO)
- Esther: Doctoraatsonderzoek geschiedenis (UGent-VUB)
- Samenwerking via de Stadsacademie
- Masterproefseminarie 2020-2021
- Publiek debat 23/02/2021

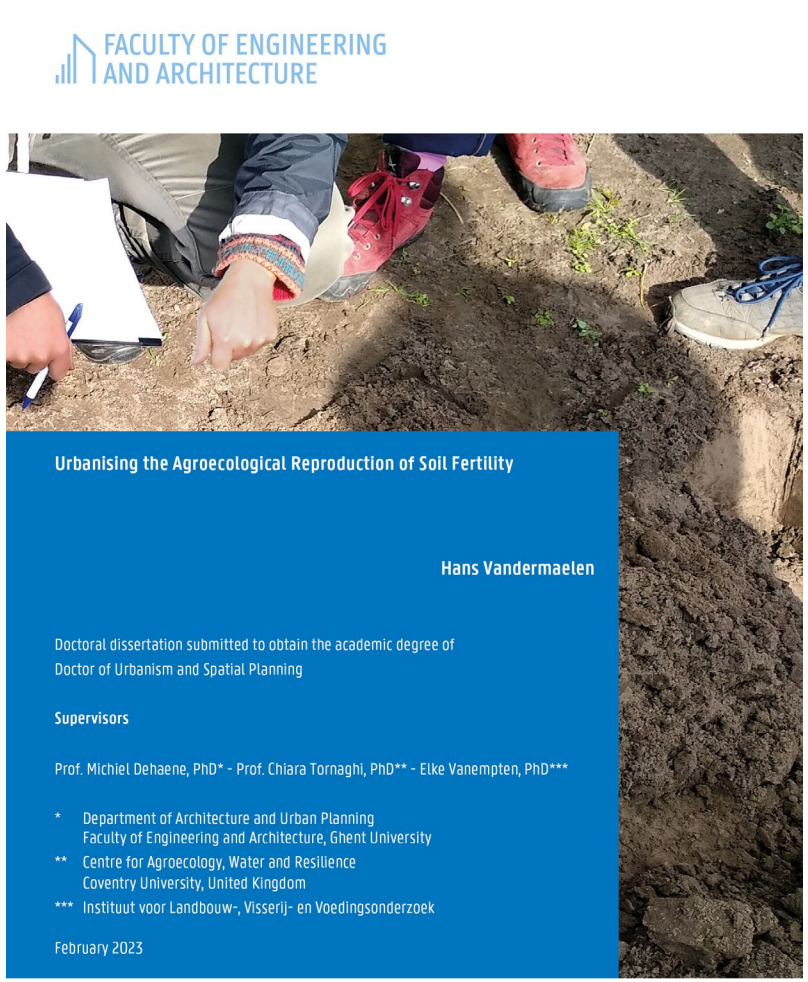

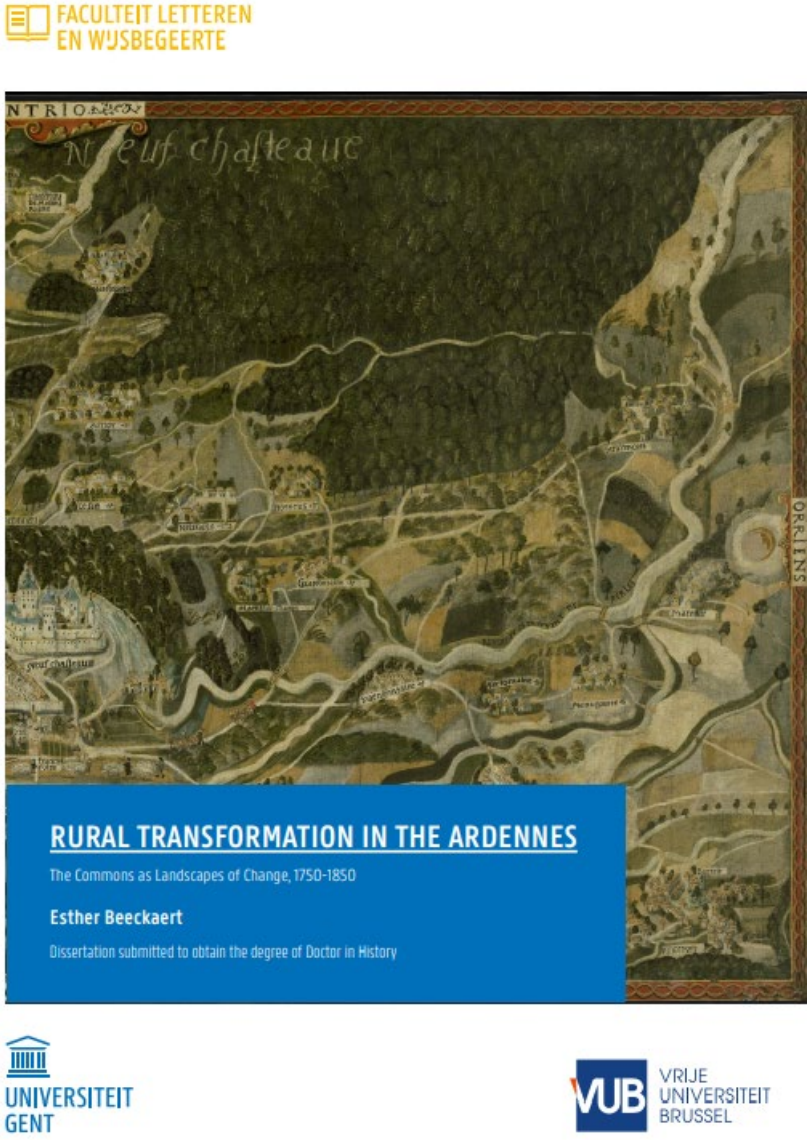

Opstart tentoonstelling

- Aanloop
  - Eerste gesprekken met het STAM najaar 2021
  - Opstart klankbordgroep 29.04.2022
- Start voorbereidingen 15.02.2023
- Fysieke tentoonstelling en parallel activiteitenprogramma
  - Werktitel ‘Gentse Gronden’
  - Donderdag 21.03.2024 → 31.08.2024
  - Debattenreeks, fietstocht…
- Partnerschappen en financiële ondersteuning
  - ILVO: halftijdse tewerkstelling Hans Vandermaelen 2023
  - Provincie Oost-Vlaanderen: erfgoedsubsidie toegekend
  - De Stadsacademie: organisatie debattenreeks en parallel academisch werk
  - CAG: praktische en inhoudelijke ondersteuning
  - Vakgroep Geschiedenis UGent: inhoudelijke ondersteuning en parallel academisch werk

ICAG-seminarie

25.04.2023

1. Introductie
2. **Inhoudelijke toelichting**
3. Uitwisseling
4. Contact

Vertrekpunt

Ca. 1800 ha Gentse Gronden
5 hoeves
(2020)

Gentse Gronden als bril

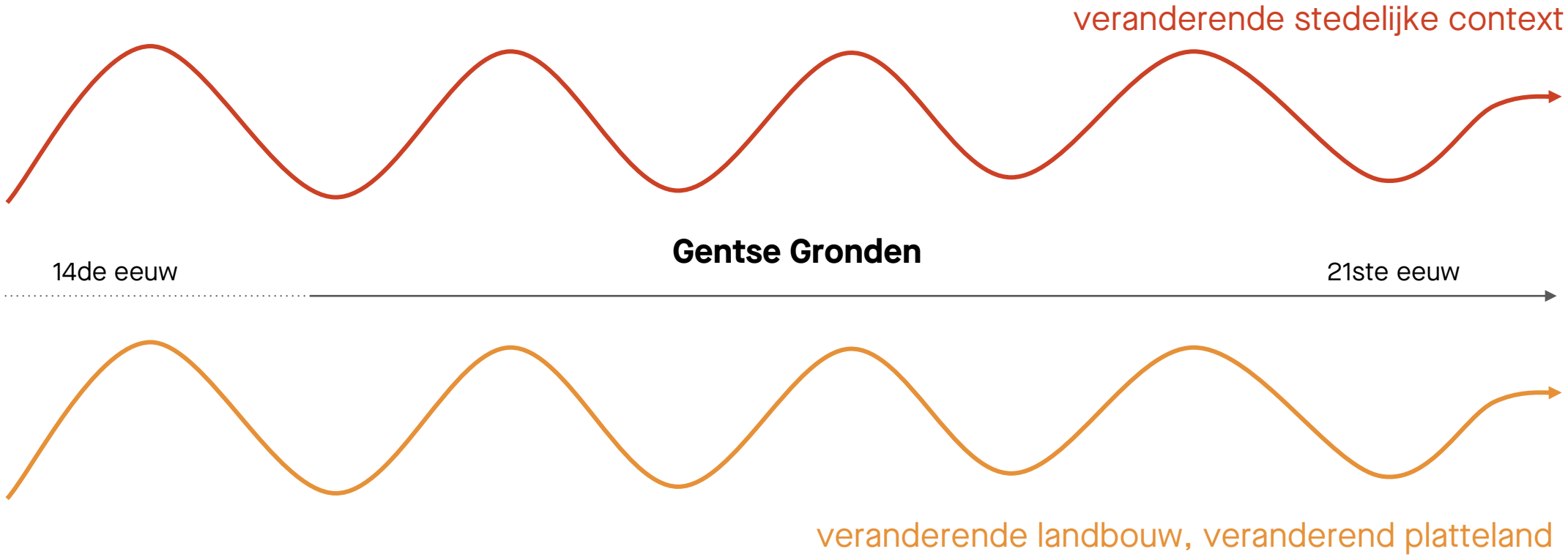

Gentse Gronden als bril/houvast om de **veranderende relatie tussen verstedelijking en landbouw** te bestuderen

enerzijds doorstaan de Gentse Gronden de tand des tijds (vorm), *anderzijds* zijn het een product van de tijd (beheer en gebruik)

unieke Gentse context: omvangrijk grondbezit, STAM te midden van geschiedenis Bijloke, levendig maatschappelijk debat

Vier periodes

- 1200-1800: ontstaansgeschiedenis en historisch gebruik
- 1800-1950: grote institutionele omwentelingen maar vrij stabiel gebruik
- 1950-2000: grote wijzigingen in beheer en gebruik (uitverkoop)
- 21ste eeuw: levendig debat vanuit verschillende perspectieven

1200-1800

Armenzorg en liefdadigheid

- Eigenaarschap is versnipperd:
  - **Heilige Geesttafels** (Sint-Jacobs, Sint-Niklaas, Sint-Maartens…) → bedelingen ‘thuis-armen’
  - **Godshuizen en hospitalen** (Bijloke, Wenemaers, Rijke Gasthuis…) → opvang van zieken, ouderen, wezen
  - **Abdijen en kloosters** (Sint-Baafs, Sint-Pieters, …) → bedelingen
  - **Particuliere stedelijke families** --> aflaten, giften en schenkingen
- Beperkte schaal en omvang van armenzorg

Renteboek Heilige Geesttafel, 1438. Parochie Sint-Jacobs. Rijksarchief Gent.

Bron

Oorsprong en belang van de Gentse

- Oorsprong
  - Grote schenkingen 12de-13de eeuw
  - Aankopen en investeringen
- Voornaamste financiering armen- en ziekenzorg
  - Belang van voedsel in uitgaven
    - Voedselbedelingen (brood), geldbedelingen
    - Voedselbevoorrading abdijen en hospitalen (voeding = ca. 50% van uitgaven)
- Onderhoud en bouw van infrastructuur
- Aanzien en prestige

Norbertus van Reysschoot, armenmeester Sint-Michiels parochie, 18de eeuw. Sint-Michielskerk Gent.

Broodpenning Armenkamer, 17de eeuw. Archief Gent

Gebruik van de Gentse Gronden

- Ontginning
  - Woeste heidegronden en natte moerassen
  - Belang van turfgebieden en polders
  - --> landbouwgebieden
- Oprichting pachtboerderijen
  - Polders: Grote, open domeinen met beperkt aantal hoeves (>20ha)
  - Zandstreek: Middelgrote (5-20ha) en groot aantal kleine boerderijen (0-5ha)
  - Leemstreek: Kleine en dwergbedrijven (0-5ha)

Lieven van Pottelsberghe, ca. 1524.
G. Horenbout. MSK, Gent.

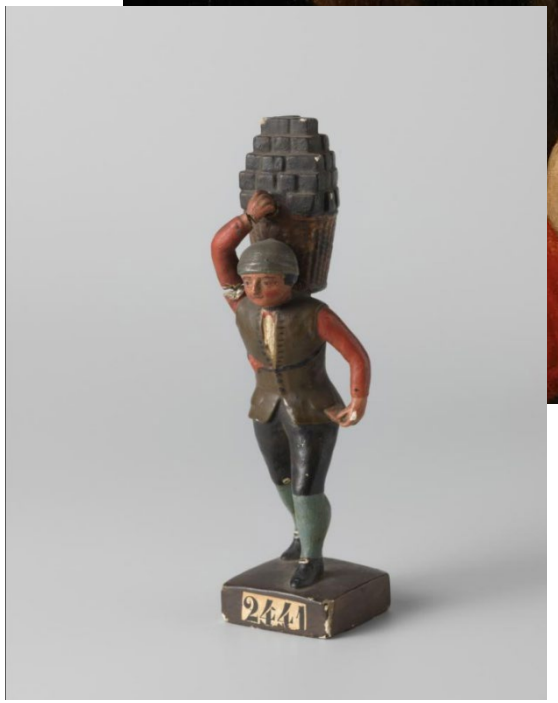

Turfdrager, 1700-1725. Rijksmuseum, Amsterdam.

Figuratieve kaart poldergebied, 1569. Rijksarchief Gent

'Tgoedt ter Beke, binnen Waesschoot', 1681. Archief Gent

1800-1950

Armenzorg en liefdadigheid

- Institutionele hervormingen
  - 1795 (Franse Periode)
    - **Burelen van Weldadigheid** → thuisarmen
    - **Burgerlijke Godshuizen** → opvang zieken, ouderen, wezen
  - 1925
    - **Commissie Openbare Onderstand**
- → bezittingen van vroegmoderne liefdadigheidsinstellingen
- Omvang en schaal van armenzorg neemt geleidelijk aan toe

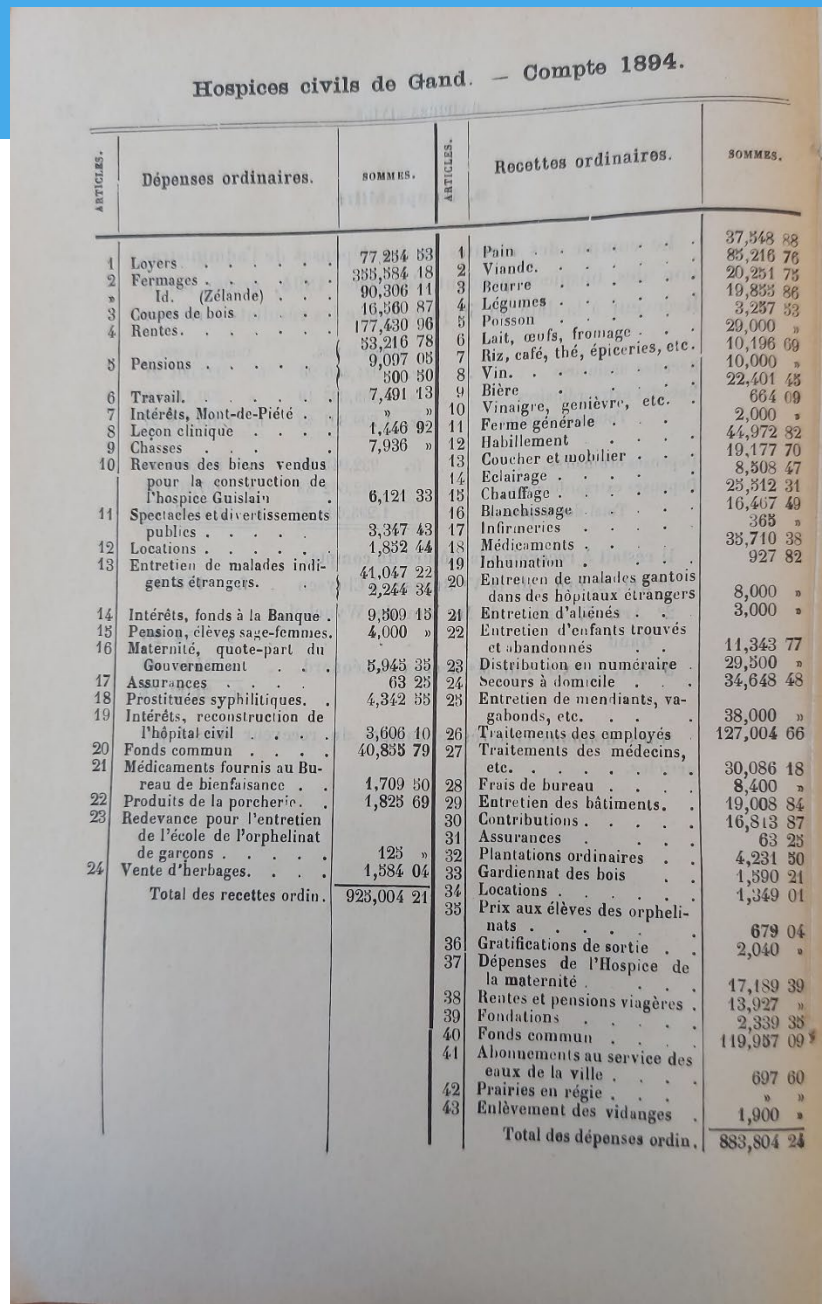

Hospices civils de Gand. — Compte 1894.

ARTICLES.	Dépenses ordinaires.	SOMMES.	ARTICLES.	Recettes ordinaires.	SOMMES.
					37,548 88
1	Loyers	77,284 53	1	Pain	85,216 76
2	Fermages	335,584 18	2	Viande	20,251 75
»	Id. (Zélande)	90,306 11	3	Beurre	19,853 86
3	Coupes de bois	16,560 87	4	Légumes	3,237 53
4	Rentes	177,430 96	5	Poisson	29,000 »
		33,216 78	6	Lait, œufs, fromage	10,196 09
5	Pensions	9,097 05	7	Riz, café, thé, épiceries, etc.	10,000 »
		500 30	8	Vin	22,401 45
6	Travail	7,491 13	9	Bière	664 09
7	Intérêts, Mont-de-Piété	» »	10	Vinaigre, genièvre, etc.	2,000 »
8	Leçon clinique	1,446 92	11	Ferme générale	44,972 82
9	Chasses	7,936 »	12	Habillement	19,177 70
10	Revenus des biens vendus pour la construction de l'hospice Guislain	6,121 33	13	Coucher et mobilier	8,508 47
			14	Eclairage	25,312 31
			15	Chauffage	16,467 49
11	Spectacles et divertissements publics	3,347 43	16	Blanchissage	365 »
			17	Infirmeries	35,710 38
12	Locations	1,852 44	18	Médicaments	927 82
13	Entretien de malades indigents étrangers	41,047 22	19	Inhumation	
		2,244 34	20	Entretien de malades gantois dans des hôpitaux étrangers	8,000 »
14	Intérêts, fonds à la Banque	9,309 15	21	Entretien d'aliénés	3,000 »
15	Pension, élèves sage-femmes	4,000 »	22	Entretien d'enfants trouvés et abandonnés	11,343 77
16	Maternité, quote-part du Gouvernement	5,945 35	23	Distribution en numéraire	29,500 »
17	Assurances	63 25	24	Secours à domicile	34,648 48
18	Prostituées syphilitiques	4,342 55	25	Entretien de mendiants, vagabonds, etc.	38,000 »
19	Intérêts, reconstruction de l'hôpital civil	3,606 10	26	Traitements des employés	127,004 66
20	Fonds commun	40,855 79	27	Traitements des médecins, etc.	30,086 18
21	Médicaments fournis au Bureau de bienfaisance	1,709 50	28	Frais de bureau	8,400 »
22	Produits de la porcherie	1,825 69	29	Entretien des bâtiments	19,008 84
23	Redevance pour l'entretien de l'école de l'orphelinat de garçons	125 »	30	Contributions	16,813 87
			31	Assurances	63 25
			32	Plantations ordinaires	4,231 50
24	Vente d'herbages	1,584 04	33	Gardiennat des bois	1,590 21
	Total des recettes ordin.	923,004 21	34	Locations	1,349 01
			35	Prix aux élèves des orphelinats	679 04
			36	Gratifications de sortie	2,040 »
			37	Dépenses de l'Hospice de la maternité	17,189 39
			38	Rentes et pensions viagères	13,927 »
			39	Fondations	2,339 35
			40	Fonds commun	119,957 09
			41	Abonnements au service des eaux de la ville	697 60
			42	Prairies en régie	» »
			43	Enlèvement des vidanges	1,900 »
				Total des dépenses ordin.	883,804 24

Jaarrekening, 1894. Burgerlijke Hospitalen, Gent. Universiteitsbibliotheek Gent.

Blijvend belang Gentse Gronden

- Ca. 5500 ha bezittingen in 1925 (hoogtepunt)
  - Afschaffing eigen uitbatingen in de stad
- 30-40% van inkomsten
- Belang van voedsel in uitgaven
  - Voedselbedelingen (brood), geldbedelingen
  - Voedselbevoorrading hospitalen (ca. 25% van uitgaven)
- Onderhoud en bouw van infrastructuur

Openbare verkoop bouwgrond Bijloke Meersen, 1879. Stadsarchief, Gent.

Waardebonnen brood, steenkool, melk, eieren... 1902-1917. Commisie Openbare Onderstand, Gent. Archief, Gent.

Broodpenning, 1908. Bureel van Weldadigheid, Gent. STAM.

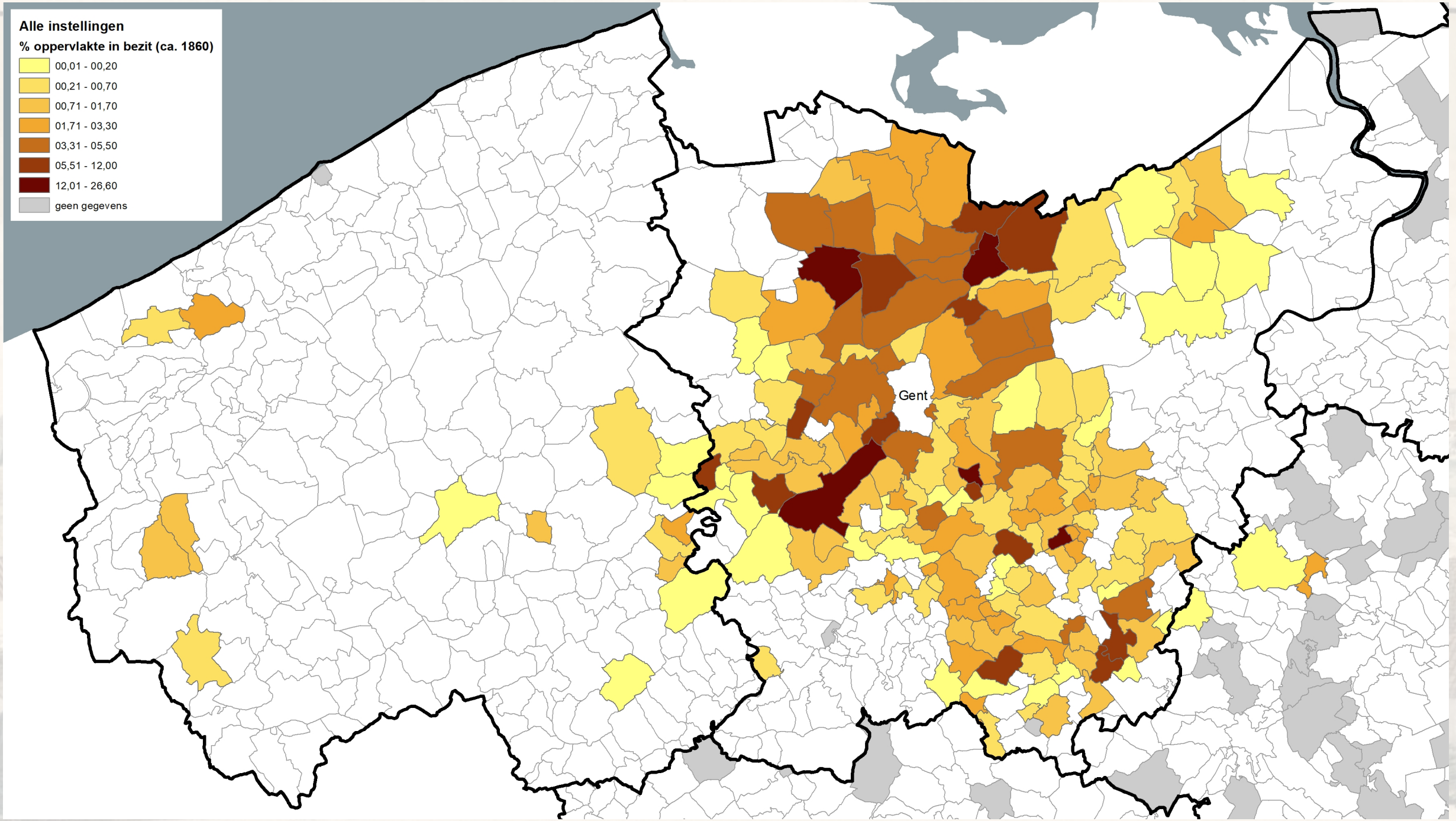
Alle instellingen
% oppervlakte in bezit (ca. 1860)
00,01 - 00,20
00,21 - 00,70
00,71 - 01,70
01,71 - 03,30
03,31 - 05,50
05,51 - 12,00
12,01 - 26,60
geen gegevens
Gent

Gebruik van de Gentse Gronden

- Landbouwregio's zijn nog goed zichtbaar, gemengde bedrijfsvoering
- Nieuwe ontginningen in de polders
  - ! Rechtszaak tussen BG en Nederlandse Staat
- Lokale pachters en machtsfiguren
- Verkoop opbrengsten (aardappelen, hooi, bomen…)

Adriaan Scheele en Elisabeth Kraker, pachters Paviljoenhoeve Zaamslag.

Embleem toegangspoort hoeve Nazareth, 19de eeuw. Burgerlijke Godshuizen, Gent.

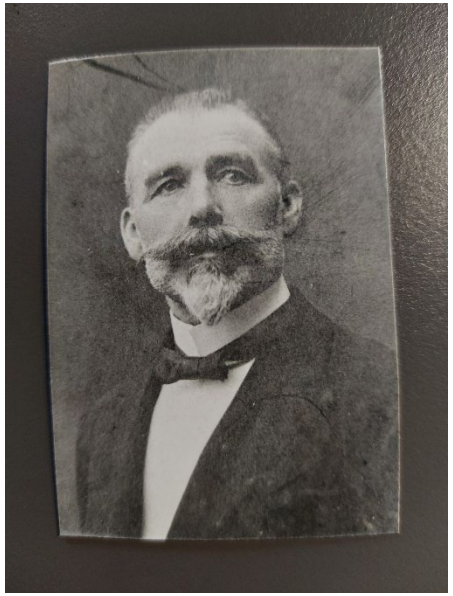

Victor Blommaert, inspecteur goederen BG, 1899-1922.

Jaarlijkse grasvenditie Afsnee, 1879. Burgerlijke Godshuizen, Gent. Archief, Gent.

Bestuur der Burgerlijke Godshuizen van Gent.

JAARLIJKSCHE

GRASVENDITIE

te Afsné.

De Notarissen **VAN OUDENHOVE** te Gent en **BEYST** te Zwijnaarde, zullen, ten verzoeke der nalatenschap van wijlen den heer KAREL BEELAERT, in leven grondeigenaar te Afsné, openbaar en op de gewone voorwaarden aan de meestbiedende verkoopen :

50 koopen allerbest hooigras,

wassende in de bekende meerschen omringende het buitengoed « DE GOEDINGE », genaamd kasteelmeersch en oerenbosch.

Zich te vergaderen den *Maandag* 30 *Juni* om 4 uren stipt, aan den Meersch gezegd : Oerenbosch.

De koopen zullen aangewezen worden door Leopold Leys.

Gent, drukk. C. Annoot-Braeckman.

1950-2000

Armenzorg en liefdadigheid

- 1976: Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW)
  - (En tegelijk ook de gemeentefusies)
- Exponentiële groei armen- en ziekenzorg
  - Vrijblijvende 'liefdadigheid' → Uniform en afdwingbaar recht
- Inkomsten uit het patrimonium steeds kleiner aandeel in de totale boekhouding
  - 1974: 5%
- Voeding: kleine rol in dagelijkse werking

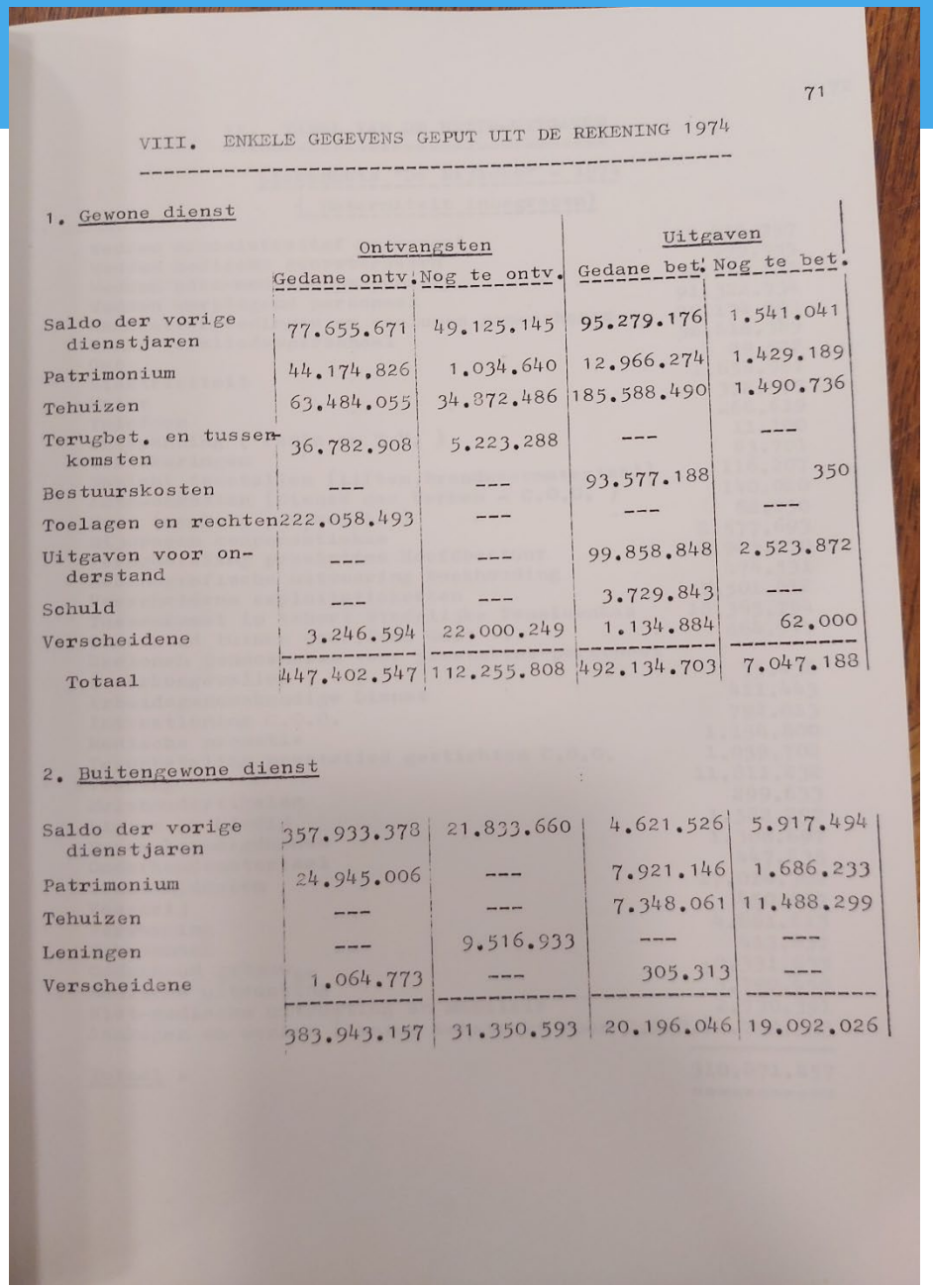

71

VIII. ENKELE GEGEVENS GEPUT UIT DE REKENING 1974

1. Gewone dienst

	Ontvangsten		Uitgaven	
	Gedane ontv.	Nog te ontv.	Gedane bet.	Nog te bet.
Saldo der vorige dienstjaren	77.655.671	49.125.145	95.279.176	1.541.041
Patrimonium	44.174.826	1.034.640	12.966.274	1.429.189
Tehuizen	63.484.055	34.872.486	185.588.490	1.490.736
Terugbet. en tussenkomsten	36.782.908	5.223.288	---	---
Bestuurskosten	---	---	93.577.188	350
Toelagen en rechten	222.058.493	---	---	---
Uitgaven voor onderstand	---	---	99.858.848	2.523.872
Schuld	---	---	3.729.843	---
Verscheidene	3.246.594	22.000.249	1.134.884	62.000
Totaal	447.402.547	112.255.808	492.134.703	7.047.188

2. Buitengewone dienst

Saldo der vorige dienstjaren	357.933.378	21.833.660	4.621.526	5.917.494
Patrimonium	24.945.006	---	7.921.146	1.686.233
Tehuizen	---	---	7.348.061	11.488.299
Leningen	---	9.516.933	---	---
Verscheidene	1.064.773	---	305.313	---
	383.943.157	31.350.593	20.196.046	19.092.026

Jaarrekening, 1974. Commissie Openbare Onderstand, Gent. Universiteitsbibliotheek Gent.

Verkoop van de Gentse Gronden

- Aanleg snelwegen (E17) en uitbreiding Gentse haven
- Verkoop van het patrimonium
  - Verkopen van bossen, landbouwgrond en landbouwhoeves, en woningen
  - Beperkt aantal aanwinsten
- Afbouw organisatie beheer (eigen hersteldienst OCMW, boswachters…)

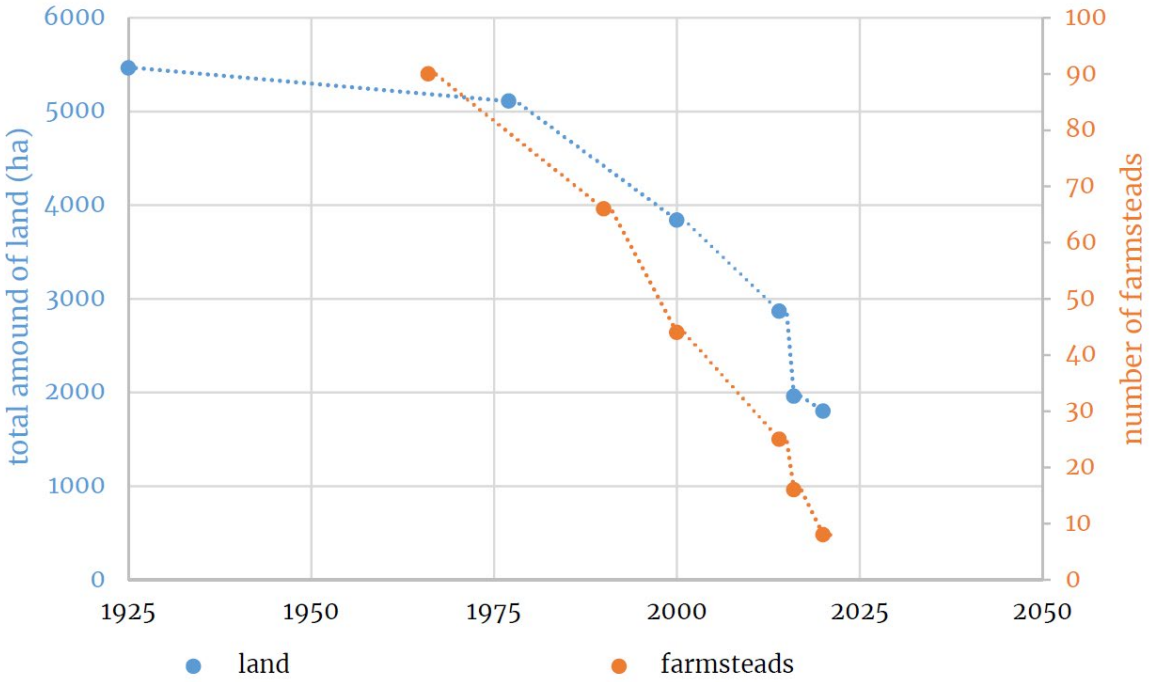

Verkoop Gentse landbouwpatrimonium tussen 1925 en 2020. Vandermaelen (2023). Urbanising the agroecological reproduction of soil fertility.

Aanleg E17, jaren 1960-70. Liberas

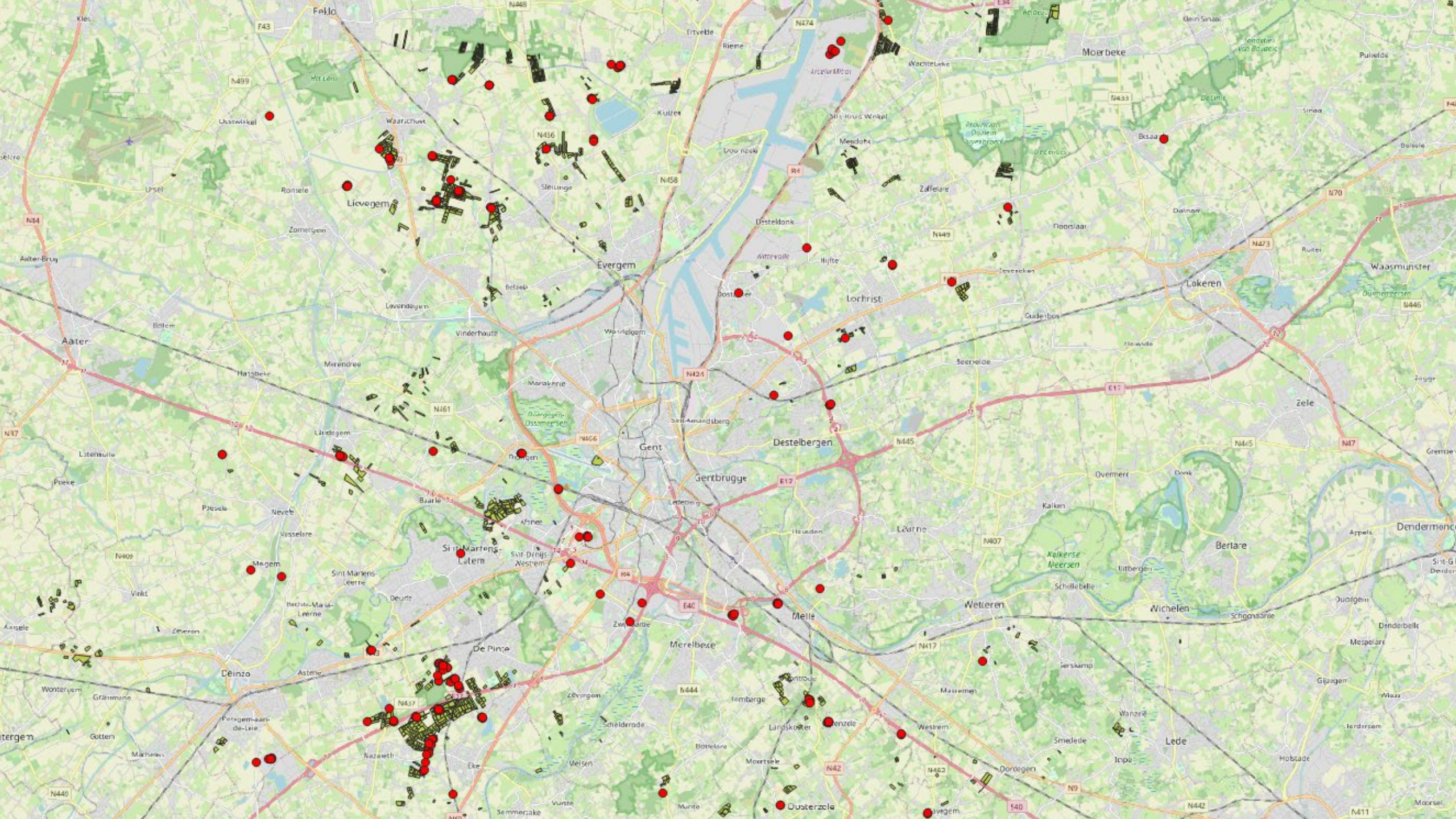
Feklo
Moerbeke
Licvegem
Evergem
Lochristi
Lokeren
Waasmunster
Aalter
Destelbergen
Gent
Gentbrugge
Zele
Laarne
Berlare
Sint-Martens-Latem
Melle
Wetteren
Wichelen
Merelbeke
De Pinte
Deinze
Lede
Dusterzele

Gebruik van de Gentse Gronden

- Profielen en verhalen pachters en families aan de hand van interviews, foto's, filmpjes
  - Relaties met OCMW
  - Gebruik van hoeves en gronden
    - Mechanisatie, specialisatie, schaalvergroting
  - Relaties met stedelijke voedselmarkt

Reus Bernard, 2018. Bernard Huysman. Huysmanhoeve.

Hoeve Nazareth, Vertruynengoed, 1986.

Familie Braecke op tractor, 1969. Stoppeldijkpolder.

21ste eeuw

Gentse Gronden

- Met ± 1800 ha en 5-tal hoeves (2020) blijft OCMW Gent één van de grootste grootgrondbezitters in de regio en de publieke instelling met het meeste publieke grond

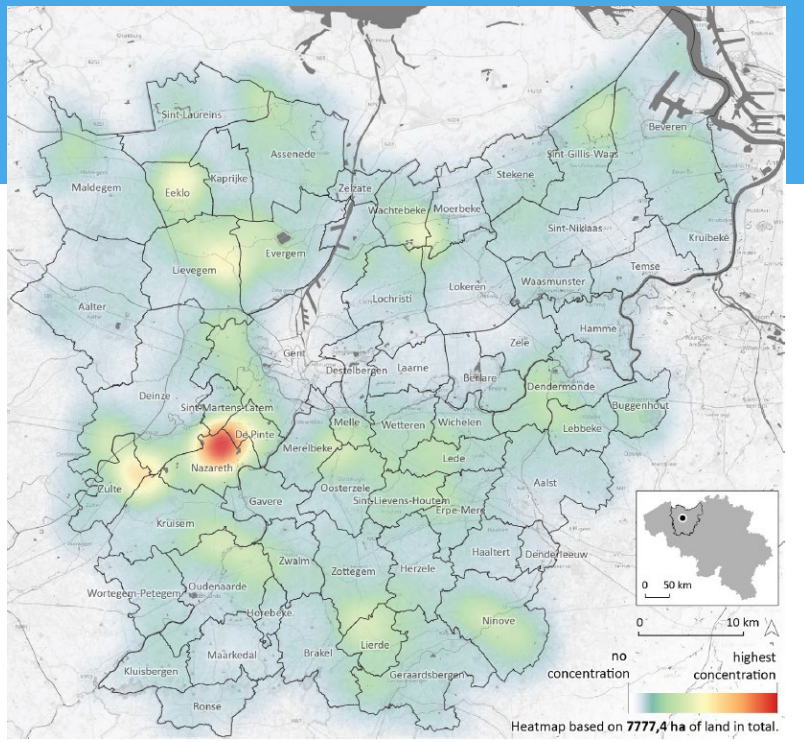

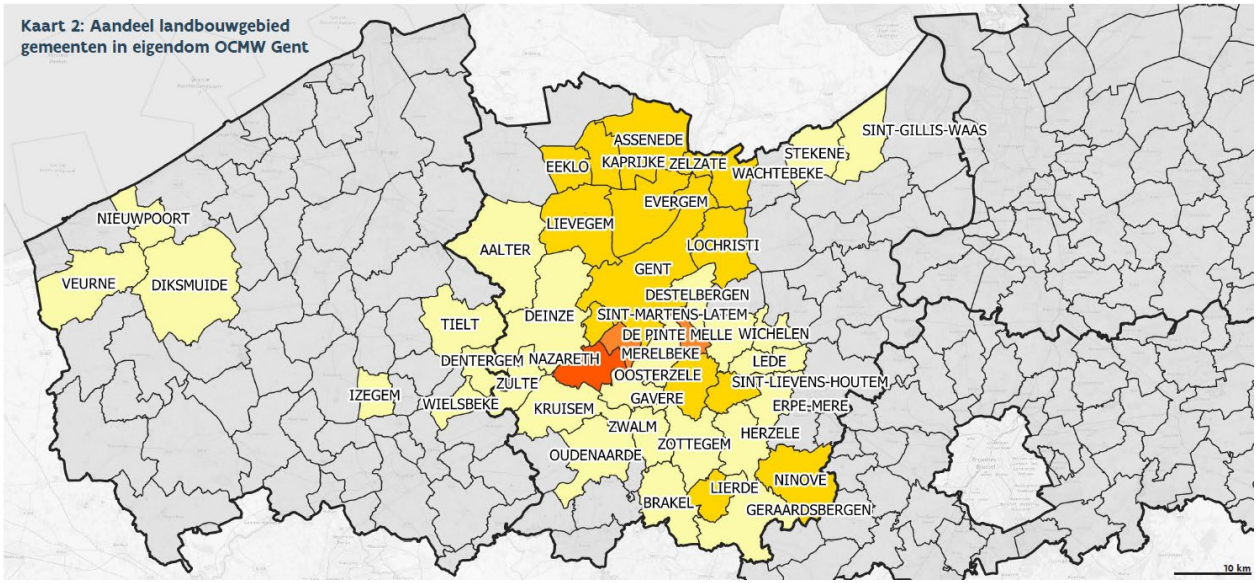

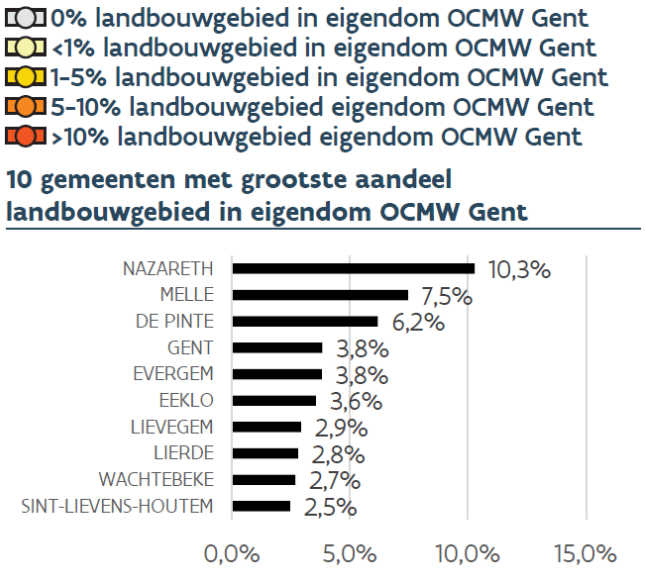

Ruimtelijke spreiding van alle publieke grond in Oost-Vlaanderen in landbouwgebied. Vandermaelen (2023). Urbanising the agroecological reproduction of soil fertility.

Aandeel van alle landbouwgrond per gemeente in eigendom van OCMW Gent. Verhoeve, De Pue, Vandermaelen (2023). Data-analyse ter ondersteuning van de Gentse visie op landbouw en het Gentse OCMW-patrimonium.

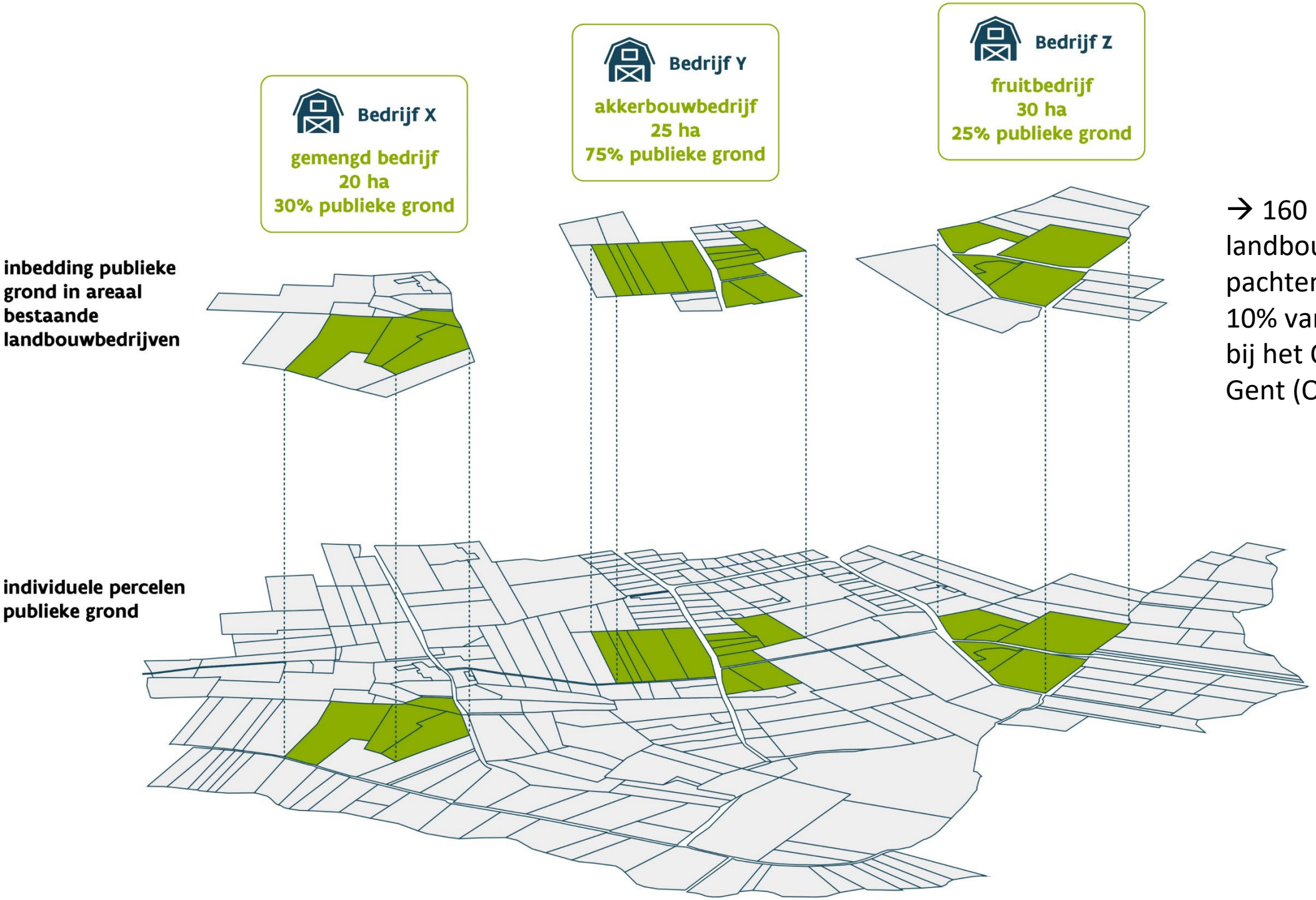

→ 160 landbouwbedrijven pachten meer dan 10% van hun areaal bij het OCMW van Gent (OVL)

Diverse perspectieven

Gentse Gronden als “passief kapitaal” dat **via verkoop ten gelde** kan worden gemaakt om sociaal beleid te financieren.

Gentse Gronden als **hoeksteen van bestaande landbouwbedrijven** die de toekomst van die bedrijven mee maakt of kraakt.

Gentse Gronden als **toegang tot grond** voor een nieuwe generatie boeren in een problematische stedelijke grondmarkt.

Gentse Gronden als middel om **voedselhulp met duurzame landbouw** met elkaar te verbinden.

Gentse Gronden als **beleidsinstrument** voor stedelijk voedselbeleid, klimaatbeleid, groenbeleid, ruimtelijk beleid…

…

Gentse Gronden als een financieel interessant (en speculatief) **beleggingsproduct.**

ICAG-seminarie

25.04.2023

1. Introductie
2. Inhoudelijke toelichting
3. **Uitwisseling**
4. Contact

Vragen en uitwisseling

1. Wat is **nieuw**? Welke **vragen** roepen de Gentse Gronden bij je op? Wat zou verder uitgediept kunnen/moeten worden?
2. Wat **mis** je? Ken je interessante **contactpersonen** die we kunnen spreken of relevante **objecten** die we kunnen tonen?
3. Neem je graag deel aan of organiseer je graag mee een activiteit?

ICAG-seminarie

25.04.2023

1. Introductie
2. Inhoudelijke toelichting
3. Uitwisseling
4. **Contact**

Planning

- Looptijd tentoonstelling: 21 maart tot 31 augustus 2024
- Parallel activiteitenprogramma: voorafgaand aan en tijdens de tentoonstelling

- Contact:
  - Esther Beeckaert: esther.beeckaert@stad.gent
  - Hans Vandermaelen: hans.vandermaelen@ilvo.vlaanderen.be

STAM

Gentse Gronden

Verleden, heden en toekomst van stedelijk landbouw-patrimonium

ICAG-seminarie
25 april 2023

Panoramisch zicht op Gent vanaf de Heernis (Heirnis), 1820-1823. Wynantz. *Archief Gent.*